

Институт за изследване на обществата и знанието, БАН
Секция „Религия, вявания и всекидневен живот”

Севделина Йорданова Николова

*Архетипове и диалектика в
съчиненията за религията на
Карл Густав Юнг*

АВТОРЕФЕРАТ
НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД
ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНА И НАУЧНА
СТЕПЕН *ДОКТОР ПО ФИЛОСОФИЯ*

София, 2013

Описание на дисертацията:

Дисертацията се състои от: 5 глави, с общ обем 150 стр.

Библиография: Общо 110 заглавия, от които 87 на кирилица и 23 на латиница

Публикации по темата: 2 студии и 1 статия

Други публикации по специалността: 1 студия, 1 статия,
1 рецензия

Дисертационният труд е по научна специалност

ФИЛОСОФИЯ – 2.3.

Научен ръководител: Доц.д.ф.н. Стефан Пенев.

Дисертацията е обсъдена и приета пред разширения семинар на секция „Религия, вярвания ,всекидневен живот” на 16. 05. 2013 г.

Защитата ще се състои на: 11 юли 2013 от 15.00 ч. пред избрано от НС на Института за изследване на обществата и знанието научно жури от 5 хабилитирани учени, в състав:

Външни членове: проф. дфн. Петко Ганчев, проф. д-р Александър Гънгов, доц. д-р Здравко Попов;

Вътрешни членове: доц. д-р Елена Петрова - Председател,
доц.дфн. Стефан Пенев.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД:

I. Увод. Цели, задачи и предмет на изследването.....	3
II. Методологията на Юнг и неговата теория за същността на религията.....	13
Методът – емпиризъм с уклон към метафизика.....	13
Религията – numinosum и pistis.....	20
III. Несъзнавано и Imago Dei.....	26
Тъмният образ на Бога от детството и черната сянка над човечеството.....	26
Imago Dei и теорията за архетиповете.....	38
Imago Dei и средновековната схоластика.....	48
IV. Несъзнавано и диалектика.....	53
Догма и рационалност.....	53
Христос и цялостната личност –процесът на индивидуация..	60
Проблемът за злото и християнската догма за Троицата.....	75
V. Юнг и гностиците.....	85
„Червената книга“ и „Седемте поучения към мъртвите“.....	91
Бубер, Юнг и обвиненията в гностицизъм.....	102
VI. Юнг и Ню ейдж.....	111
VII. Заключение.....	133
Използвана литература.....	141
Приносни моменти.....	150

Актуалност на изследването

Начинът, по който се отнася Карл Густав Юнг към религията, поставя много въпроси пред изследователя на религията днес, но дава и немалко отговори. Те преминават от определението му за религията като „преживяване на нуминозното”, през по своему скандалната трактовка на християнската догма за Светата Троица, до имплицитния за съжденията на Юнг гностицизъм, чрез който някои моменти от съчиненията му се родят и с първите прояви на т. нар. ню ейдж течение.

Задавайки един от последните големи наративи – този за архетиповете (което противостои на определението на постмодерността като край на големите разкази), делото на Юнг, насочено към лечението на човешката душа, може да изиграе своята положителна роля и в една постмодерна ситуация, в която толкова често се говори за криза на културата и ценностите. А теорията за **архетиповете**, най-вече чрез заложения в нея постулат за колективното несъзнавано, би спомогнала за преодоляването на изкуственото според много анализатори „разцепване” между „индивид” и „колектив”¹.

Някои анализатори виждат в архетиповата теория също и възможност за преодоляването на разцеплението между дух и материя, така характерно за философстването след Просвещението. Постюнгианецът Стивън Хок отбелязва, че подобно на „причиняващата, даваща форма

---

¹ Вж. Кристофър Хок, „Юнг, модерност и постмодерна психология” в *Съвременна юнгианска анализа*, Лече Артис, 2004, с. 384-400.

на средновековното мислене **идея** на Платон преди това, **архетипът** е структуриращ принцип, който на единия край на континуума се представя като материя, а на другия – като дух”².

Гъвкавият и едновременно с това коректен подход към факти от различни епохи, изпъстрените с културни препратки изложение и доказателствена част в теориите на Юнг, могат да бъдат възприети и като богат и многообразен колаж от религиозни и други символи от всякакви времена и култури. Това представя един подход, който сякаш носи в себе си интуиции за бъдещата постмодерна епоха (чието начало анализаторите локализируют няколко десетилетия след Юнг), когато именно колажът и оценностяването на артефакти от различни исторически епохи ще бъдат сред емблематичните за културата форми и похвати.

Задачи и метод

В изложението е проследена онази вътрешна логика в съжденията на Юнг за религията, и по-конкретно за християнството, изградена през дългите години на теоретични усилия от негова страна и немалко съчинения по темата, която да покаже ценността на размишленията му, включително в съответния културен контекст. Тя описва гръбнака на една теория, останала актуална във времето, и удържала на множеството философски, теологически, а и институционални критики. Това е теория, чиято гъвкавост и „многознайство” се оказват не самоцелни, а

---

² Пак там, с. 397-398.

фундаментално оправдани. Целта е не само лечението на болните, което навсякъде Юнг декларира като задача с първостепенна важност, но и дълбинният анализ, включително на културните феномени на епохата, да обхване случващото се и стигайки до корените му, да помогне то да бъде насочено в едно по-добро за човека русло.

Смисълът на анализа ни е да покаже, че за да се случи това, основна роля при Юнг играе колкото теорията му **архетиповете**³ (което е широко известно), толкова и **диалектиката** – тази на съзнавано и несъзнавано, на вътрешно и външно, на добро и зло.

За изследването си използвам *философско-историческия метод* в съчетание с *компаративния* и с *биографичния*. По отношение на последния ме улесняват съчиненията на бащата на дълбинния анализ, доколкото много от тях са богати на спомени от собствения му живот, а същността на неговия метод сама по себе си предполага, че много от писанията са основани на проявите на несъзнаваното. Неслучайно автобиографията на Юнг е озаглавена „Спомени, сънища, разкази“. Юнг сам обвързва част от проявите на несъзнаваното в собствения си живот с близки или по-далечни обществени-политически или културно-исторически факти - връзка, която илюстрира теорията му за наличие на колективно несъзнавано. Това

---

³ Тук и в цялата работа ще използвам превода на термините, направен в *Критически речник на аналитичната психология* с автори Самюелз, Андрю и др., издаден от ЕА, Плевен, 1993.

ме е ръководило при избора на фактология от неговия живот, която да представя в работата си с необходимата за това датировка.

Компаративният подход касае съотнасянето в дисертацията на дълбинния анализ на Карл Густав Юнг с психоанализата на Зигмунд Фройд, доколкото успешната автономизация на Юнг от неговия учител задава жалоните на собствената му теория, която сама след това става основа на различни течения в психологията и в културологията.

За изясняването на *онтологичната* картина, която Юнг представя, макар сам да няма претенции за това, в дисертацията се правят паралели с възгледите на Платон, с тези на Плотин, както и на Филон от Александрия. Особено ценни са анализирани и в текста спорове на Юнг с юдейския теолог Мартин Бубер, в които швейцарският аналитик обосновава теорията си за *Imago Dei* и за трансцендентността на Бога.

С това е свързан и проблемът за наличието на гностически елементи в разсъжденията му, който е илюстриран в текста чрез паралели с философията на различни представители на гностицизма. Една от основните тези, които се опитва да защити изследването, е, че Юнг прибегва до *гностически* „прийоми” тогава, когато класическите диалектически методи са се оказали недостатъчно ефективни за него в рамките на християнството. Илюстрация за това е сравнението на теорията му с тезите на „модерните гностици”, както някои

изследователи наричат представителите на New Age. Според изследването ни: Трудно е да бъде обоснована популярната теза, че това многолико явление е вдъхновено именно от бащата на дълбинния анализ.

Многообразието от теми и културни извори, с които си служи Юнг, предполагат и изкушението за множество сравнения, припознаването на общи корени на разсъжденията му с автори от различни епохи и територии (особено що се отнася до Изтока). В дисертацията си, обаче, съм се съсредоточила върху съчиненията, касаещи християнството, което определя и направените паралели с онези автори, които предшестват Юнг както по отношение на изследваните в настоящия труд полета, така и най-вече във връзка с диалектическия метод, който той използва.

Юнг определя самата *анализа* като *диалектически процес*, при който двамата участници са еднакво въввлечени и се намират в двустранно взаимодействие. Тук виждаме диалектиката в античната ѝ форма, развита най-добре в сократическите диалози на Платон – като излагане на философски разсъждения във вид на диалог между две противопоставящи се страни.

За диалектическата онтология на древния философ напомня силното тежнение на Юнг към мита (едва ли има друг съвременен мислител, който толкова да ни доближава до способността да прозрем необичайното от гледище на нашия съвременник едновременно полагане на мит и философия при Платон), и способността му на неговата основа да извежда *противоречията* като противоборството

на противоположности. То води читателя до истинни твърдения, чрез които той сам „дисциплинира”, но само след като преди това им е отдал значимото, силните енергийни импулси, идващи от несъзнаваното. Този именно процес позволява на пациента, въввлечен в процедурите на *дълбинната психология*, да удържи своята личност, доколкото е способен да създаде условия за поддържането на постоянната взаимовръзка между съзнавано и несъзнавано.

Трансцендентността на света на онтичните идеи при Платон, от една страна, и *интерсубективните* му идеи-ейдоси и *трансценденталността* на архетиповете при Юнг, от друга страна, намират общо преодоляване чрез душата. В единия случай става въпрос за популярната платоновата теория за кръговрата на душите и „*познанието като припомняне*”, а в другия – за тежък и сложен *инициационен* процес, достъпен за малцина, при който се осъществява срещата на съзнанието с архетиповете на колективното несъзнавано. Платон нарича това *взаимопреход на противоположности*, който *обезпечава безсмъртието на душата*.

Общият и особено важен принцип за настоящото изследване е да се докаже, че именно разумът, и то с методите на диалектиката, е призван не просто да асистира, а да извърши огромна по обем работа в опита да бъдат достигнати тези субективни и транссубективни реалности, да бъде осъществено взаимодействие с тях.

Изследването цели да докаже и че диалекти-

ческият процес е характерен за ключовия според Юнг процес на индивидуация – за постигането на цялостност, чийто символ психиатърът съзира в образа на Христос.

Тук паралелът е с диалектиката като метод, характеризиращ философията (предимно континенталната) от XVIII век насам - метод на разгръщане и примиряване на противоположни твърдения, както казва и Хегел: *”истината е нещо трето”*. Резултатът често може да доведе не просто до отричане на една от гледните точки, а и до тяхната синтеза или обединение в ново твърдение, или до качествена промяна в начина на разглеждането им. Именно процесът на индивидуация според Юнг е тази диалектика на Аз и не-Аз, на съзнавано и несъзнавано. Във връзка с този процес Юнг призовава към „едно religio, едно „внимателно отчитане” на винаги наличните несъзнавани сили, които ние пренебрегваме на свой риск.”⁴

Изложение на изследването

Така основните смислови ядра, върху които е поставен акцент, в трактовката на теорията на Юнг за религията са: процесът на индивидуация като диалектика на Аз и не-Аз, на съзнавано и несъзнавано, проследяването на архетипния образ на целостността в релация с фигурата на Христос, тълкуването на християнската догма за Троицата и за Успението на Богородица, споровете на Юнг с Мартин Бубер и не на последно място мистическите

---

⁴ Карл Густав Юнг, „Психология на пренасянето”, в К.Г. Юнг, *Избрано*, т. 3, ЕА, Плевен, с.79

съчинения на Юнг, както и проблемът за това как те кореспондират с т.нар. ню ейдж течение.

Извеждат се и се анализират горепосочените проблематични пространства, като те са използвани за основни навигационни точки, през които преминава анализът и през които се разгръща самото изследване.

В съдържателен план са разграничени пет основни части, които са разделени на параграфи.

В *Увода* се дефинира целта на изследването: *Да покаже, че основна роля при Юнг играе колкото теорията му архетиповете, толкова и диалектиката.* Акцент е поставен и върху това как теорията на Юнг кореспондира с една постмодерна епоха, доколко релевантни могат да бъдат теоретичните постановки на бащата на дълбинната анализа.

Тази част въвежда в изследването, като излага схващанията на Юнг за религиозната функция в човешката психика и за съществуването на образа на Бога в дълбоките несъзнавани пластове на душата, като заедно с това поставя и въпроса за тяхното отношение на противоречивост спрямо християнската концепция за трансцендентността на Бога.

В първата част, озаглавена *Методологията на Юнг и неговата теория за същността на религията*, се очертава тематичното ядро, около което се фокусира изследването: проследява се логическата последователност и теоретичните основания на възгледите на Карл Густав Юнг, касаещи религията и по-конкретно християнството.

Наличието на автентична религиозна функция в несъзнаваното провокира необходимостта от представяне на религията в модусите на *numinosum* и *pistis*, които са детайлно анализирани. Така предмет на изследването е *теорията на Юнг за религията като преживяване на нуминозното, но и като pistis – доверието, вярата, убедеността в преживяването с нуминозна природа.*

Поставен е акцент върху това, че заключенията на Юнг, основани върху анализа на множество психологически факти, се родят с тези на Рудолф Ото, според когото чувството за емоционално чудо се явява доказателство за корена на всички религиозни преживявания. Чрез него рационалният ум „се отваря“ за нерационални явления. По думите му: религиозният обект се преживява като нещо непостижимо, нещо „съвсем друго“, а субектът – като „сътворен“.

В изследването се отбелязва, че нуминозното представлява „контрастна хармония“ между *mysterium tremendum* – чувство в диапазона от благоговееен трепет до ужас пред завладяваща свръхмогъща тайна, и *mysterium fascinatum* – очарование, възхищение, до възторг. И при Ото, и при Юнг „нуминозното“, е душевен праелемент, несводим до други психологически категории. Негов паралел ще видим след време в някои от архетиповете или архетипните образи на Юнг. *Numinosum* е или качество на един видим обект, или влияние на нещо невидимо присъстващо, което предизвиква особена промяна в съзнанието.

Юнг подчертава, че за да се предизвика волево ефектът на *numinosum*, се провеждат твърде много ритуални действия с „някои средства от магическо естество”, сред които той изрежда молитвата, заклинанието, жертвата, съзерцанието и други йогистки практики, самоизтезания от различен характер и т.н. Съществено за описанието на този феномен е, че религиозната вяра - в някаква външна и обективна божествена причина, винаги предхожда изброените практики.

В тази глава се разглежда и методът на изследване, използван от Юнг, - *емпиричен с уклон към метафизика*: *Юнг твърди, че намира образа на Бог в душата и че няма и не може да се занимава с търсенето на Бог вън от нея. В същото време обаче, добавя, че за Бог може да съди само и единствено от образа Му, който изследователят е съзрял в душевните дълбини. Ето че макар Юнг да настоява на своя емпиричен, научен метод, като че ли самият предмет на изследването му – психеята, го е отвела в пространствата на метафизиката.*

Във втората част, *Несъзнавано и Imago Dei*, се проследяват възгледите на Юнг за религиозния опит. Тематизирано е изначалното случване на религиозния опит като истинско и мощно преживяване на несъзнаваното, което тласка Юнг към идеята за „*Imago Dei*“ като явяващ се в *най-дълбоките пластове на човешката душа*. В тази част от изследването са изяснени и спецификите на релацията между *Imago Dei* и теорията за архетиповете. Изчерпателно са представени теоретическите основания на Юнг да ут-

върждава истинността на религията и на философията като основаващи се на зачитане на колективните феномени на несъзнаваното, т. е. на всеобщото приемане на схема, екстериоризирана от общите черти на психическото и неговото исторически актуално развитие.

В тази глава е представено теоретичното развитие на идеята на Юнг за архетиповете, взаимовръзката ѝ с нейните предшественици, включително в Средновековната философия, когато проблемът за релацията човек-Бог е издълбоко и детайлно изследван. „Аз само положих на емпирична основа теорията относно това, което преди се наричаше примордиални или първични идеи, *categories* или *habitudes directrices de la conscience* (водещи навици на съзнанието), *representations collectives* и др., като започнах да изследвам определени детайли”⁵, обяснява Юнг.

В теорията на швейцарския аналитик макар и основополагащи, архетиповете носят многолики, често не дотам ясни характеристики, а понякога и преливат един в друг. В съчиненията му ги срещаме като образи-носители на колективното несъзнавано, като психичен корелат на инстинктите, или като спонтанно прераждане на образите от инварианти на всички времена. Винаги обаче те са формообразуващ елемент за възприятието и никога не могат да бъдат ясно и еднозначно изразени в езика. С подходяща проекция, ярка образност и емоционална включеност архетиповете, изведени на съзнателно равнище,

---

⁵ К. Г. Юнг, „Психология и религия” в *Избрано*, т. 3, с. 190.

могат, според бащата на дълбинната психология, да даряват с живителна психична енергия.

Що се отнася до образа на Бог, за бащата на дълбинната анализа той е твърде важен и влиятелен, а сравнително честата му употреба е естествен факт за всяка *theologia naturalis* (естествена теология). Той най-често бива причисляван към категорията на религиозните преживявания, тъй като преживяването му се характеризира с нуминозност.

Докато обаче фокусът на теолозите е самият Бог, то целта на Юнг е да изследва именно образа на Бог в човешката душа – *Imago Dei*, и неговото влияние върху нея. Както сам отбелязва: без да знае от кого е заложен този толкова силен архетипен образ, част от колективното несъзнавано, и без никакви претенции да даде отговор на този така съществен за теологията въпрос. Ще видим обаче, че в едни от късните си съчинения Юнг ще изневери на тези поставени от самия него ограничения и уверено ще прекрачи границата с метафизиката.

В третата част, *Несъзнавано и диалектика*, където са концентрирани част от основните смислови ядра на дисертацията, акцентът е поставен върху фигурата на Христос, темата за индивидуацията, идеята за цялостната личност, както и върху проблематичните по отношение на християнската догматика концепции на Юнг в тълкуването му на проблема за злото и християнската догма за Троицата.

В началото на главата се проследява отношението между *Догма и рационалност*, като изследването се раз-

гръща по посока на двойственото отношение на Юнг към църквата и християнската религия като цяло: Изследването насочва към извода, че *говорим ли за двойствено отношение обаче, то е свързано предимно с това, че макар силно да цени вероизповеданията като кодифицирани и догматизирани форми на първичното религиозно преживяване, чрез които съдържанията на преживяването биват обявявани за свещени, Юнг подчертава, че те често са сковани в една строга и нередко изкуствена идейна структура.*

Съществен момент при свързаните с религията изследвания на Юнг е обширното разглеждане на образа на Христос в съчинението „Еон”. Тук, включително чрез множество отправки към културните особености както на времето, в което е живял Христос, така и на съвременото си, Юнг акцентира върху връзката между традиционния образ на Христос и естествените символи на целостността, т. е. на цялостната личност.

Определяйки еона на Рибите като синхронистичното явление, съпътстващо двехилядолетното развитие на християнския дух, авторът подчертава, че в този период фигурата на Антропоса („човешкия син“) не само че все повече се амплифицира (често използван термин от Юнг, означаващ „разширява“) символно и с това се възприема психологически, но и внася промени в нагласите на хората, предусетени още чрез мотивите в древните писания за очаквана поява на антихриста.

Именно в това съчинение швейцарският аналитик

доказва, че архетипният образ на целостността, така често явяващ се в продуктите на несъзнаваното, има своите предшественици в историята, отдавна идентифицирани с фигурата на Христос. *Точно архетипът на цялостната личност или на себесността, на азовостта (на английски терминът е Self, на немски - Selbst, на руски – самостъ), е много сходен с образа на Бога. Това е и обединяващият принцип в човешката психика, който изразява пълния потенциал на човека и единството на личността като цяло.* „Цялостната личност е не само центърът, но също и целият кръг, който включва и съзнанието и несъзнаваното; тя е центърът на тази тоталност, също както Азът е центърът на съзнаващия ум”⁶, пише Юнг.

Ценни за анализа на Божия образ в несъзнаваното са размишленията на автора в „Отговор на Йов”. Тук добро и зло са разгледани като психология, етика и онтология. Диалектиката е на добро и зло, а снемането им се осъществява в Бога. То обаче често е съпътствано с болка и екзистенциални колизии.

Тези мисли на автора пряко кореспондират с неговото тълкуване на християнската догма за Троицата и на *Успението* на Богородица – тълкуване, което е един от основните проблемни центрове в представената от мен работа. Юнг проследява проблема от възникването на Книгата на Йов - между 600 и 300 г. пр. Хр., до

---

⁶ С. G. Jung, *Collected Works* 12, para. 444, цитиран в Самюелз, Андрю и др., *Критически речник на аналитичната психология*, Плевен, 1993, с. 201.

признаването на католическата догма за Успението на Света Богородица (Assumptio Mariae). Смята се, че именно тази нова догма е дала непосредствен повод на Юнг да създаде „Отговор на Йов”. Вероятно тя му е дала и сили да публикува разсъжденията си, защото, по собствените му думи, дълго време е набирал смелост за това.

Старата вяра на православни и католици в телесното отнасяне на Света Богородица в Божието царство е провъзгласена от Католическата църква за догма през 1950 г. Тя е посветена на края на земния живот на Божията Майка, като акцентира върху това, че възнасянето ѝ е и телесно, а не само на душата. На Запад се утвърдило латинското наименование Assumption - вземане, приемане, отнасяне. Гърците наричали този момент Koimesis - потапяне в сън, на църковно-славянски – Успение.

Диалектическият подход тук играе особена роля в творчеството на Юнг, която го е довела до идея близка до еретичните. По отношение на Троицата Юнг вижда необходимост от реформиране на богословието така, че да бъде отчетена пълнотата на Бога. А това, по негово мнение, може да се случи само, ако към Божия образ бъде прибавен и четвърти елемент – този на злото – теза, колкото скандална, толкова и спорна, въпреки че има своите исторически предшественици.

Критикувайки постулата на Августин за Privatio boni, Юнг заявява, че злото не е просто липса на добро, а има своя онтология. Корените му, според него, трябва да бъдат търсени у самия Бог. Юнг отбелязва, че основания за

това твърдение му дава както събраният психиатричен материал, така и многобройни факти от историята на културата. Католическата догма от 1950 г. според Юнг доказва, че и самата църква е на път да търси нови интерпретации на християнските традиции. Встъпването на Богородица в небесните брачни покои дава според психолога надежди, че църквата ще се справи с тази „реформаторска, но жизнено важна” за нея задача.

В тази глава е направен и анализ на алхимичния образ на *coniunctio oppositorum* (в „Психология и алхимия”), като особено важен за Юнг, доколкото показва, че цялостността и пълнотата изискват сливане на противоположностите. То има лечебен ефект за човешката душа, а такъв, според Юнг, би имало и за църквата, ако тя позволи да бъде признат и четвърти елемент в образа на Бог.

В тази част от дисертацията се налага изводът, че *статичният диалектически метод (или динамиката без акумулиращо саморазвитие) се оказва неспособен да даде отговор на така трудния и за самите християни въпрос за злото. Доколкото, именно като противостоящ на доброто пункт, на него в християнството не е дадено право на самостоятелно битие. Наличието на зло не просто във всекидневния живот, не само в етическите съждения, а и при продуктите на несъзнаваното, сякаш не дава мира на Юнг. То го отвежда до идеи, способни да разрушат дълго граденото доверие в работата му у едно все пак консервативно общество.*

Невъзможността злото да бъде пренебрегнато интелектуално и етически „пробива” религиозната „почтеност” на автора, поне що се отнася до класическите ѝ измерения. Защото опитът към Светата Троица да бъде прибавен четвърти елемент – този на злото, е точно такъв пробив. Класическият отговор на християнството е императивен – *там злото не съществува онтологично, именно поради постоянното му преодоляване, на което е „обречен”, на което сам се е обрекъл вярващият.*

Юнг обаче като че ли не може да приеме този отговор, доколкото той се оказва непосилен за човека, според швейцарския аналитик. Това е и една от причините да се обърне към гностическите и алхимическите текстове, още повече, че там на продуктите на несъзнаваното, според обяснението на аналитика, е отредено особено съществено място.

На това е посветена следващата глава в изследването: ***Юнг и гностиците***. Те именно са смятани за една от най-големите опасности за църквата през първите три века от съществуването ѝ. Тя яростно отрича т. нар. гностически свитъци като фалшификации на истината, излагащи уж неверни твърдения за Иисус Христос, Спасението, устройството на света. Като богохулни определя твърденията им, че притежават „висша истина”, достъпна само на малцина - по-дълбоко и по-висше познание на Бога, чрез което стигат до мистично висше ниво на съществуване, достъпно само за определени хора. Дори сериозни християнски философи като *Ориген* са били

осъдени от църковни събори.

*Трудно е тук да бъде избегнато сравнението с аналитичния психолог, който според функцията, отредена му от Юнг, помага на пациента си да влезе в досег с дълбинните пластове на несъзнаваното, където може да бъде осъществена срещата му с архетиповете, най-ярки от които са именно тези на *Бога*, а също и за *Аз-а* като интегрална и потенциално безсмъртна *себесност*. Юнг е свързвал срещите с несъзнаваното с онова обещание за обновление, което са давали и древните мистерици. Той е отбелязвал неведнъж, че изследването на несъзнаваното открива древния път на посвещението: „Това не е моя „вяра“, а най-вече значителен интензивен опит в моя живот“, твърди бащата на дълбинната анализа.*

Адекватна тук се оказва бележката на Мартин Бубер, че гностиката **не бива да се разбира просто като само историческа**, а като общочовешка категория. Според него „учението за душата, което се занимава с тайната, без да познава **верското** държание на тайната, е модерната форма на проявление на гностиката”⁷. Тук известният юдейски теолог заявява, че не атеизмът, а именно гностиката е собствено обратното на **верската** действителност. Той изтъква, че атеизмът анихилира Бога, защото трябва да отхвърли досегашните **образиописания**, но гностицизмът в модерната му форма на проявление като психотерапия

---

⁷ Мартин Бубер, „Реплика към едно възражение” на К.Г. Юнг в Мартин Бубер. *Аз и Ти* и др., Варна, 1992, с. 301.

прави нещо по-страшно: преподновява мотива на живелия през II в. в Александрия гностик Карпократ инстинктите да се обожествяват мистически, вместо да се освещават във вярата.

Ако припомним и думите на Юнг: „Аз не вярвам в Бог, аз знам за него”, вече добива плътност обвинението в гностицизъм, включително в плана му за избраност на определени хора, които да имат достъп до този гносис за Бога. Логично е, че твърденията на бащата на аналитичната психология, че всички изказвания за Бог произлизат на първо място от душата, също не срещат радушен прием в религиозните среди.

Като сама по себе си неправомерна се приема концепцията на Юнг за религията като жива връзка с душевните процеси, които не зависят от съзнанието, а се извършват отвъд него, в „мрачните доби на душевния фон”. Мартин Бубер тълкува това като призив модерното съзнание да се обърне със своите най-интимни и най-силни очаквания към душата, което според разбиранията му не може да се тълкува по друг начин, освен като нежелание да има каквото и да било общо с верския Бог на религиите, който всъщност „се презентира на душата, манифестира й се, комуникира с нея, *но остава трансцендентен в битието си*, и се обръща от него към душата като към единствената сфера, от която очаква да носи нещо божествено в себе си”⁸.

---

⁸ Мартин Бубер, „Задушевният разговор” в Мартин Бубер. *Аз и Ти* и др., Варна, 1992, с. 236.

Нарушаването на „правилата“ на тази трансцендентност на божественото е като че ли основният предмет в спора между тези двама така интересни и емблематични мислители. Едно от заключенията в тази глава обаче е, че причина за разминаванията им е не толкова гностицизмът на Юнг, колкото това, че Бубер е представител на ортодоксалния юдаизъм като религия, за която трансцендентността на Бога е изначално присъща. Същевременно в християнството присъства фигурата на Божия син - едно от Лицата на Светата Троица, което именно свързва веќеки човека с Бога. *Защото онова „отвѣд“ на Бога, така характерно за юдаизма, има нови и не така отвѣдни граници при християнството. Тях именно Юнг съзнателно отчита в цитираните текстове – става дума за доближаването на човека до Бог, реализирано чрез фигурата на Христос и чрез Светия Дух.*

Така Юнг се отъждествява с един възглед, според който Бог *битийства* не „абсолютно“, т.е. откъснат от човешкия субект и отвѣд всички условия на човешкото. В „Отговор на Йов“ той цитира авторитети в теологията, според които човешката и божествената природа на Христос се проникват по такъв начин, че опитът да се разделят обезобразява и двете. Христос напомня на Своите ученици, че им е казано „богове сте”⁹; вярващите или избраните са Божии чада и „сънаследници с Христа”. В същата книга Юнг многократно акцентира върху променения „статус” на човека, за който свидетелства

---

⁹ Йоан. 14:12.

раждането на Богочовека Христос, това „кръвно родство” с Божия син, който от своя страна ще пожертва себе си, за да ни очисти с кръвта си от злото като последица на греха.

В унисон с това е и написаното от Юнг за тайнството Кръщение. В „Архаичният човек” през 1947 г. бащата на аналитичната психология пише, че изискването на християнското тайнство Кръщение представлява във висша степен поврат в душевното развитие на човечеството. Според него „кръщението дава истинска душа: това прави не кръщението само по себе си като магичен ритуал, а идеята за кръщението, която изтръгва човека от архаичната идентичност със света и го превръща в същество, превъзхождащо света. Фактът, че човечеството се е издигнало на висотата на тази идея, е в най-дълбок смисъл кръщение и раждане на духовния, неприроден човек”.¹⁰

Юнг търси именно в историята на християнската религия и още повече – в автентичните ѝ текстове, онези моменти, които доказват взаимната зависимост между Бог и човек.

В четвъртата част, доколкото имат пряко отношение към тезите на доктората, са разгледани мистическите съчинения на Юнг *Liber Novus* и "Седем слова към мъртвите". Те затвърждават убеждението, че той не просто защитава и цени гностицизма, а и че негови елементи могат да бъдат съзрени в собствените му разсъждения. Тук

---

¹⁰ К. Г. Юнг, „Архаичният човек” в: *Seelenproleme der Gegenwart*, 4. Aufl. Zurich, 1947, S. 211-212, цит. в Юнг, К. Г. *Отговор на Йов*, ЕА, Плевен, 1997

за първи път у нас се прави анализ на публикуваната чак през 2009 г. „Червена книга” на Юнг – едно съчинение, в което чрез многообразие от символи той ни прави свидетели на срещите си с превъплъщенията на несъзнаваното.

Сред най-интересните тук е разговорът му с „дявола”, или поне с неговия образ. „Дяволът като враг – това е вашата собствена друга гледна точка; той ви изкушава и поставя камък на вашия път, където вие най-малко искате”, се отбелязва в книгата. Сериозното възприемане на дявола не означава, че вие минавате на негова страна, а че сте започнали да го разбирате, акцентира Юнг на същото място. Според него религиозният разговор с дявола е неизбежен, защото религията е именно това – да осъзнаем, че с дявола не можем да се съгласим. Анализът ми тук акцентира върху особено важните за самия Юнг срещи на противоположности – на външното и вътрешното, на доброто и злото, на мъжкото и женското, на Изтока и Запада, дори на знанието за смъртта и вярата в безсмъртието.

В петата част, *Юнг и Ню ейдж*, е проблематизирана популярната теза, че голямата известност на идеите на Юнг през 60-те години на ХХ в. го е превърнала в един от вдъхновителите на автори от т. нар. ню ейдж течение. В стремежа си към постигането на по-висш личен, човешки потенциал някои ню ейдж автори акцентират върху опита на Юнг за възраждане на истинския „Аз” (Selbst) във и чрез човешката душа. Опитите индивидът да влезе в досег с тайнствените сили на несъзнаваното с обещание за

изкупление, които при Юнг са своеобразни елитарни практики, ню ейдж течението ще преформулира в широко достъпен и лесен за набавяне продукт в едно глобализиращо се общество. Ню ейдж литературата пък ще преекспонира интуицията, определена за първи път от Юнг като един от четирите психологически типа или функции на егото.

И Юнг, и ню ейдж течението са обвинявани в гностицизъм. Ню ейдж авторите обаче не просто твърдят, че притежават гносис за Бога, те стигат по-далече – определят се като идентични с този Бог в своята истинска същност. Това предполага избавление от този свят и неговите вериги, в което богословието припознава радикална заплаха от изопачаване на християнската теология, както е било и при гностиците в древността.

Анализът тук насочва към **извода**, че ако ню ейдж течението изглежда юнгианско, то не е защото е използвало Юнг, а защото черпи от същите архетипови енергии, които се асоциират с Юнг - именно бащата на дълбинната психология ясно е описал и картографирал техните територии.

Въпреки че съчиненията му са „населени” с образи от митологията и различни религиозни системи, както и с отправки към стари и към мистични текстове, Юнговият анализ остава привързан към Логоса, докато в Ню ейдж като че са загубени силите и основанията за дълбок диалектически анализ.

Дори когато акцентира върху женското начало и

необходимостта от зачитането му (една от причините бащата на дълбинния анализ да бъде причисляван и към вдъхновителите на женския религиозен феминизъм), *Юнг не изгубва от поглед първенстващото място на християнския Бог с неговата логосна природа, и необходимостта този свят, сътворен по Божия воля, да бъде рационално удържан, въпреки всички духовни колизии, през които минава същата тази християнска вяра.* Именно тук, по мое мнение, е кардиналното разграничаване между анализа на Юнг и разрешенията, често така временни и релативни, предлагани ни от Ню ейдж.

Въпреки функцията му на радетел за признаване на женското начало в духовната сфера, продиктувано според дълбинния психолог от самите недра на несъзнаваното, светогледът на Юнг по мое мнение остава в крайна сметка доминиран от „мъжкия“, от рационалния принцип. Въпреки че отдава значимото на божествените фигури от Изтока, на различните фигури на Богинята майка в древните култури, философията на Юнг остава западна по отношение на методите, с които си служи.

Що се отнася до сравнението с гностицизма, ако в мистичните съчинения на Юнг *Liber Novus* и "Седем слова към мъртвите", както и в древните текстове, той може да бъде припознат като една различна „религия на откровението“, то в ню ейдж течението лесно се разпознава похватът на една „примитивна философия“, опитваща се прибързано да замени религиозните практики с окултни.

Общи изводи на изследването

Изследователският поглед на Юнг е особено ценен с това, че не изпуска от фокуса си актуалните за своето време проблеми и без прекомерно да държи сметка за авторитета на институцията в която са възникнали или проникнали, опитва се да предложи разрешения чрез различни методи – диалектически и асоциативни, позовавайки се на богат културологичен материал. Широките му и задълбочени интереси позволяват на Юнг да пие без ограничения от жителните води на културната история, но едновременно с това да се ориентира към техните извори.

Тях той открива в най-дълбоките пластове на човешката душа, като за първи път „локализира” там колективното несъзнавано. По този начин описаното от Юнг лечение предполага среща с „населяващите” това несъзнавано архетипове – богове и демони, един нелек инициационен процес на проникване в психическите дълбини, последвано от преобразувания, водещи към откриването и осъществяването на истинския Аз.

Както и при гностицизма в древността, този „път на спасението”, прокламиран от Юнг, не е достъпен за всеки, а главно за една прослойка, която от една страна не успява да намери спасението си чрез проповядваните от църквата и обществото идеали, а, от друга страна, е способна, включително и социално, да си осигури достъп до

обещаното от дълбинния аналитик изцеление. Така Юнг неведнъж е обвиняван, че нагажда дори собствения си метод към тази прослойка, представяйки ѝ познати и приемливи за нея символи, за разлика например от Фройд, чийто пансексуализъм „смущавал” много от представителите на същите „по-горни” обществени слоеве.

Бъдещето може да покаже, че фройдистките методи, със съответните иновации, и до днес ще останат сред най-ефективните в операционен план по време на психоаналитичните сеанси. Идеите на Юнг оказват своето влияние върху множество изследователи на културата, сред които Мирче Елиаде и Карл Керени, при откриването на митологеми (напр. „божественото дете”, „божествената девица”, „вечното завръщане”), поставящи в парадигматична връзка огромно многообразие от образи, включително и литературни. Теорията му за архетиповете ще повлияе силно психологията на творчеството, формирането на трансперсоналната (*променени състояния на съзнанието, които стимулират творчеството*) и на кроскултурната психология.

И макар да се занимава с разнообразен по произхода си психологически и културен предмет – проявите на несъзнаваното както при здравите, така и при болните, от рутинната дейност до виденията и окултните практики, чрез изследването на артефакти от Европа до Азия и Африка, **Юнг успява да удържи на претенцията си като основен да използва емпирическият метод.** Върху него е основана теорията му за архетиповете, чиито прояви той

изследва в различни културни и психологически контексти. Най-смелите си изводи, включително за същността на религиозния опит, Юнг прави именно основавайки се на тази теория, в съчетание с диалектическия подход.

Западна и християнска по мое мнение е и онтологията, която прозира под юнгианския анализ, въпреки многообразната му културна география. Разкривайки цялата сила на несъзнаваното, на архетиповете и силната им енергийна мощ, Юнг залага на познанието и на силата на разума при „диагностиката” и овладяването им, в което диалектиката играе първенстваща роля.

Продължителните и болезнени духовни колизии пък, манифестирани в някои от последните му съчинения („Отговор на Йов”, например) не биха могли да имат друга основа освен християнска и по мое мнение се родят с проблематиката и патоса, характерен повече за един Августин Блажени, бидейки еднакво невъзможни за античния гностик и възторжения и вдъхновен представител на ню ейдж течението.

Към гностическите текстове по мое мнение Юнг се обръща в най-трудните за доказване свои възгледи – тогава, когато традиционното християнство не дава собствени отговори на най-тежките въпроси, или когато този отговор е вярата – тази, която по собствените думи на Юнг не е неговият път към Бог.

Безпощадният въпрос за злото е едно – и може би основното - от тези питання. Дори диалектическият метод

се оказва неспособен да даде задоволителен отговор за Юнг, доколкото именно като противостоящ на доброто пункт на него в християнството не е дадено право на самостоятелно битие.

Така невъзможността злото да бъде пренебрегнато интелектуално и етически „пробива” религиозната „почтеност” на автора, поне що се отнася до класическите ѝ измерения. Защото опитът към Светата Троица да бъде прибавен четвърти елемент – този на злото, е точно такъв пробив. Опитът злото да бъде „потулено”, държано дълбоко отвъд разума, вардено сякаш да не излезе оттам, за да не попадне в диалог със собствената ни мисловна способност, се оказват по-опасен за бащата на дълбинната психология, от нарушението на изконни за християнството догми като тази за Светата Троица, или казано по благоприличен начин – тълкуването ѝ от юнгиански позиции. За Юнг злото не трябва да бъде скривано, а да бъде опознато, включително в дълбинните му митологични основания, и „обработено” със средствата на интелекта, за да бъде изцелена човешката душа.

Бащата на дълбинната анализа търси изцелението чрез дълъг и сложен инициационен процес, при който досегът с неизследваните дотогава (поне не с научни методи) съдържания на колективното несъзнавано е тежък и понякога носи големи рискове. Насочващи тук са думите на Юнг: *„Бог действа от несъзнаваното на човека и го принуждава да обединява и хармонизира непрекъснатите противоположни влияния*, на които е изложено съзнанието

му от страна на несъзнаваното. Несъзнаваното иска едновременно и да разделя, и да обединява.”¹¹ Това са *динамични диалектически актове*, съпътстващи процеса на *индивидуация и психична интерграция*, които трябва да бъдат навременни, за да са ефективни, но едновременно с това са лишени от всякаква припряност и опростяване, особено що се отнася до търсенето на досег до божественото. В същото време обаче, това са особено характерни за консуматорското общество черти, от които няма да бъде пощадено и ню ейдж течението. Точно те ще се оказват фатални и за качеството, и трайността на предлаганите от него духовни практики.

Така здравата и иманентна привързаност към диалектическия метод (тя всъщност е и експлицитна, доколкото е заявявана неведнъж от самия него) сякаш ще остане онзи момент, който съществено отличава теорията на Юнг колкото от гностицизма, толкова и от наследилото го в постмодерната епоха ню ейдж течение. Когато мисълта залага на собствените си основания, не изглеждат невъзможни нито изискванията за верифицируемост на научния метод, нито коректната „експлоатация” на древни символи и подстъпи към истината. Този подход обаче, както по отношение лечението на болните, така и в процеса на търсене на истината, е дълготраен, изискващ търпение, понякога е и болезнен.

Дълбаенето с твърдото и фино длето на съхранената и усъвършенствала се мисъл в дълбините на психиката и

---

¹¹ К.Г. Юнг, *Отговор на Йов*, с. 127.

културната история, още повече в религиозните им аспекти, на които акцентирах в работата си, може да струва скъпо. Нестандартният подход и откриването на новото също носят риск да се плати висока цена. Затова именно малцина оставят имената си в съкровищницата на човешката мисъл с такава отчетливост и търпеливост, както това е сторил Карл Густав Юнг през дългия си 85-годишен живот.

Публикации по темата на дисертацията:

1. С. Николова, „Несъзнавано и Imago Dei в аналитичната психология”, сп. *Идеи*, приложение: *Религия, ценности, ортодоксалност и интеркултурен диалог*, София, 2012, с. 142-160 (студия)
2. С. Николова, „Отговорът на Юнг на християнската догма за Троицата”, сб. *Динамика на световните религии и значение на ортодоксалността*, София, 2011, с. 121-132 (студия)
3. С. Николова, „Теорията на Юнг за религията – средновековна онтология и постмодерна етика”, сб. *Световните религии и значението на ортодоксалността*, София, 2008, с. 152-158

Публикации по специалността:

1. С. Николова, „Абсурд и богопознание в средновековната религиозна философия”, сп. *Образование*, бр.1, 2003, с. 33-47 (студия)
2. С. Николова, „Проблемът за абсурда в новоевропейската философия на религията”, сб. *Философията в*

лабиринтите на XXI век, подготвен за издаване през 2004 г. в ИК ЕОН-2000 (под печат)

3. Рецензия на: *Философия за II клас*, изд. Просвета, С. 2002 г., автори проф. Димитър Денков, Евелина Варджийска.

Самооценка на приносите в дисертацията:

1. Категориално и експлицитно са обяснени специфични термини като „*нуминозум*” и "*пистис*", като по собствен, оригинален начин теорията на Юнг за религията е разгледана във взаимовръзката ѝ както с древните духовни принципи и практики на *гностицизма*, така и при аналогии със съвременни като ню ейдж течението.

2. Изследването на **диалектическите елементи** в съчиненията за религията на бащата на дълбинната анализа и взаимовръзката им с теорията за **архетиповете** е ново, оригинално тълкуване на творчеството на К.Г.Юнг.

3. При този нестандартен анализ проблематичните от гледище на стандартните религии идеи на К.Г.Юнг, като включването на **четвърти** елемент към Светата Троица или „*тъмната страна*”, са изследвани оригинално както от гледище на дълбинната анализа, така и с поглед към културната ситуация, която ги е съпътствала.

4. В дисертацията за първи път се прави философски анализ на публикуваното през 2009 г. съчинение на К.Г.Юнг *Liber Novus*, доколкото то има пряко отношение към тезите на доктората.

5. По нов начин е разгледано и отношението **догма-архетип**, което има методологично значение за изследване интеграцията на личността, творчеството, интеркултурния и интеррелигиозния диалог.